

KRITIKA

REFORMÁCIÓ ÉS ÖKUMENIKUS PÁRBESZÉD Teológiai tanulmányok

2017-ben világszerte, de Magyarországon különösen is, az európai történelem egyik legnagyobb paradigmaváltására, a vallási reformáció kezdetének 500. évfordulójára emlékeztek. Nincs arról tudomásom, hogy más országban is olyan külön állami intézményt hívtak volna létre, mint amilyen Magyarország kormányának Reformáció Emlékbizottsága volt, amely országszerte számos kulturális kezdeményezést támogatott, melyek rámutattak, hogy a reformáció és a protestanizmus miképpen járult hozzá a nemzet építéséhez. Ez egészen különös és egyedülálló kezdeményezés volt egy többségében római katolikus országban.

A reformációnak, mint minden vallási mozgalomnak, természetesen kulturális és politikai hozadéka is volt és van mind mai napig, mégis alapvetően teológiai megújulási irányzat volt. Teológiailag erősen vitatható az a történészek által gyakran használt kifejezés, hogy a reformátorok „hitújítók” voltak, mintha valami alapvetően újat kezdeményeztek és hoztak volna létre. A reformátorok többsége nem újítani akart, hanem megújítani, visszavezetni az egyházat arra az eredeti formára, amelyről elindult, ám a külső és a benső romlás következtében deformálódott. Az egyik angol reformátor használta ezt a képet: amint Ábrahám kútját Izsák megtisztította, ahogy Jézus a Hegyi beszédben Isten tiszta törvényét megszabadította a farizeusok kovászatától, úgy újra mélyfúrásra van szükség. Sokan a 16. század elején is úgy gondolták, immár másfél évezred emberi hagyományát kell lehántani Jézus eredeti tiszta Evangéliumáról.

A reformáció tehát nem egy szektáriánus eretnekmozgalom volt, hanem az egyetemes egyházon belüli reformmozgalom, amely azonban nem csupán a visszaéléseket akarta megszüntetni, hanem a megigazulásról szóló tanítás eltorzulására kívánta a figyelmet felhívni. Ahogyan Vajta Vilmos lutheránus ökumenikus teológus írta: a reformáció nem normatívum, hanem mindig korrektívum. Ha a korrektívum normatívummá válik, amint ez a sokszor megmerevedett protestáns hagyományban is megtörtént, akkor a reformáció egyházainak is újra reformációra van szükségük. Hiszen ahogyan az ezerötven év, úgy az ötszáz év is szükségszerűen emberi hagyományok képződéséhez vezethet(ett). *Ecclesia semper reformari debet* — az egyháznak mindig reformációra van szüksége; egykor is és ma is. A helyesen felfogott és alkalmazott ökumené is lehet egy ilyen reformáci-

ós mozgalom. Hamarosan rátérünk arra, mi a különbség a bürokratikus, euforikus és az alázatos, evangéliumi ökumené között.

Ha a II. Vatikáni zsinat után a római katolikus egyház nyitott, akkor a bezárult protestáns alakoknak is ki kell nyílnia.

A 2017-es emlékévet természetesen számos kölcsönös nyitás előzte meg: ilyen volt például az Augsburgban 1999-ben aláírt római katolikus–evangélikus *Közös Nyilatkozat a megigazulásról* (amelyhez azóta társultak a református és a metodista egyházak is), s legutóbb, a 2016-ban kiadott *A szembenállástól a közösségig. Evangélikus–római katolikus közös nyilatkozat a reformációról 2017-ben* (Luther Kiadó, Budapest, 2016). A kiadványhoz Erdő Péter bíboros és Gáncs Péter, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke írt előszót.

Csak üdvözölni lehet, hogy e közös nyilatkozat szellemében hazai római katolikus teológusok kezdeményeztek három napos teológiai eszmecserét evangélikus és református teológusokkal. A konferencia a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán zajlott 2017. január 25-e és 27-e között. Szép gesztus volt ez a kezdeményezés a katolikus teológusok részéről, s méltó kezdete az emlékévnek. Sokszor elhangzott, hogy a korábbi évszázadokkal ellentétben a reformáció kezdetét nem „ünnepeljük”, hiszen egy szakadás, egy válás mindkét félnek fáj, hanem „emlékezünk”; mindenek előtt a közös, s az egyházainkat ma is éltető gyökérre, azaz Krisztusra, de emlékezünk, ha kell önkritikusan is, a szakadás körülményeire, ám emlékezésünk gyógyító emlékezés, hiszen együtt szeretnénk — kölcsönösen megújulva — a jövő irányába, a gyökértől az áig elindulni, a forrás vizétől az Élet folyójáig eljutni.

Az ökumené lehet utópia, vágyálom, ha azt emberi és bürokratikus erőfeszítéssel elérhető, diplomáciai lépésekkel megvalósítható földi ügynek tekintjük. Fennáll ilyenkor az a veszély, hogy a mi álmunkat akarjuk megvalósítani, s ilyenkor minden igyekezetünk arra irányul, hogy megtaláljuk a közös elemeket, s ezáltal az „aklokat” egyesítsük. Lehet, hogy ilyenkor azt gondoljuk, Istennek tetsző, hozzá közel érő várat építünk. De nem ez volt-e Bábel építőinek is a gondolata? Ezt tekintjük az euforisztikus ökumenének. Ilyenkor mintha megfedkezennék Jézus óvatosságra intő kérdéséről, hogy talál-e hitet a földön az Emberfia, ha visszajön. A már idézett Vajta Vilmos a lundi teológia kapcsán megkülönböztet alapvetően különböző teológiai módszereket: az egyik a „szintézis”, a másik a „reformáció”: „A keresztény teológia szintézise megkísérli mintegy 'beöltöz-

tetni' az örök üzenetet úgy, hogy botránkozás nélkül egybeolvadhasson azzal a világgal, amelyet szolgálnia kell (...). A reformáció mint teológiai módszer ezzel szemben, a kereszténység szintiszta sajátosságának kifejtésére törekszik (...). A reformáció teológiai módszere Isten Szentlelkének meggyőző erejére épít, nem pedig az emberi társadalom támogatására (...).” Kierkegaard *A keresztény hit iskolája* című könyvében még radikálisabb: „De iktasd ki a botránkozás lehetőségét, miként a kereszténységben tették, s íme az egész krisztushit máris közvetlen közlés, így pedig odavész a krisztushit, könnyed és felszínes valamivé alakul, amely igazán sem mélyen megsebezni, sem gyógyítani nem képes.”

Az az ökumené alázatos, amely nem téveszti szem elől, hogy az Evangélium a világ számára mindig botrány és bolondság, ám egyúttal mégis olyan dünamisz, amire a világnak akkor is szüksége van, ha ezt elutasítja és tagadja. Ez az ökumené látja, hogy az egyháznak van egy eredendő egysége, ez pedig a Szentháromság szent közössége. Krisztus az ő Szentlelkén keresztül az ő „nyájának” egységét építi, s nem az aklokat akarja egyesíteni, mint mi, jó szándékú, de naiv emberek.

Az evangéliumi ökumené a katolikus, a református, az ortodox, a baptista, az adventista hívón azért ismerheti fel a krisztusarcú testvért, mert az ő arcán is Krisztus arca tekint a másikra, tehát már ő maga is Krisztus szemével néz.

Hiszem, hogy a *Reformáció és az ökumenikus párbeszéd* című kötet szerkesztői és szerzői nem az utopisztikus, hanem az evangéliumi ökumené jegyében találkoztak és tanácskoztak három napon keresztül. A kötet gazdag tanulmányai egyértelműen ezt bizonyítják.

Az első szerkezeti egységben református, evangélikus és katolikus mérlegre tették az ökumenikus párbeszéd nagy témáinak eredményeit. Elsőként Steinbach József, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának jelenlegi elnöke kapott szót. Ez azért jelentős, mert a tizenegy tag-egyházat tömörítő Tanácsnak a Magyar Katolikus Egyház nem tagja, hanem csak azzal együttműködő szervezet. Az evangélikus–katolikus párbeszéd eddigi eredményeit először Szentpétery Péter evangélikus, majd a hazai ökumené egyik első számú képviselője és szakértője, Kránitz Mihály katolikus teológus teszi mérlegre.

Ki kell emelnünk a konferencia, illetve a kötet cizellált komponáltságát. Minden témához római katolikus, evangélikus és református szakértőt találtak: az egyes témáknak van egy fő előadója és két, másik felekezetről érkező korreferátum kapcsolódik hozzájuk. Nem a többség-szempontú hierarchia-elv érvényesül a főelőadók és a korreferátumok kiválasztásánál, hiszen hét téma

esetében nem római katolikus a fő előadó. Itt azonban meg kell említenünk, hogy Nyugat-Európában vagy az amerikai kontinensen egy-egy biblikus vagy teológiai konferencián ma már teljesen háttérbe kerül az előadó felekezeti hovatartozása: egyedül a szakértelem, a témában való kompetencia számít. Ez a tudományos berkekben megvalósuló láthatatlan ökumené Magyarországon is nagyon kívánatos lenne.

A témák kiválasztásánál a konferencia szervezői bölcs döntéssel a megtárgyalandó témákat a „már igen” és a „még nem” közötti területen jelölték ki: sem olyan témákat nem tárgyaltak, amelyeket már megoldottak (például a megigazulás kérdése), sem olyan megoldására sem merészkedtek, amelyet a felek még nem tudtak közösen elfogadni (az egyház fogalma, a mise, s azon belül is az Eucharisztia kérdése).

A második tematikus blokk Isten igéjének evangélikus és református megközelítését járja körül: Luther gondolatait Csepregi András evangélikus, Kálvinét Vladár Gábor református teológus ismerteti, az utóbbi a Kálvin-idézetek latin eredetijét is mindig megadja. Rokay Zoltán rövid korreferátuma egyszerre filológiai és elméleti csemege: az 1513-as *Wolfenbütteli Zsoltároskönyv* jelentőségét vizsgálja Luther és a 20. századi Gerhard Ebeling hermeneutikájában.

A harmadik blokk Isten igéjének fogalmát vizsgálja a katolikus teológiában. Várnai Jakab tanulmánya professzoros alapossággal foglalja össze az Isten igéjéről szóló katolikus nyilatkozatokat, a közelmúltbeli és a legújabb szakirodalmat. Kiemeli Isten igéje kapcsán a „relációs ontológiát” és a „kommunikatív teológiát”. Külön érdeme, hogy a *Verbum Domini* című 2010-es, XVI. Benedek nevéhez fűződő pápai dokumentumot is ismerteti. Varga Gyöngyi evangélikus öszösvetséges teológus az Igéről mint prófétai szóról, a befejezett és a folyamatos „Ige-időről” szól, és kreatív érzékenységgel kapcsolja Luther Ige-teológiájához. Hasonlóan értékes Pecsuk Ottó hozzászólása, aki református teológusként elemzi a *Dei Verbum* konstitúciót, amelynek 2015-ben volt az 50. évfordulója, valamint a fent említett újabb *Verbum Domini* dokumentumot.

A negyedik tematikus egység: „Mit jelent teológiát művelni ökumenikus nyitottsággal?” főelőadása a konferencia csúcspontját és (majdnem) a kötet mértani középpontját jelentő írás Gánóczy Sándor professzoré: *Mit köszönhetek mint katolikus teológus Wolhart Pannenbergnek?* Gánóczy professzor eddigi munkássága — főleg Kálvin hermeneutikája kapcsán — az evangéliumi ökumené példamutató paradigmája. Önazonosság, tudományos igényű mélyfúrás, a másikra figyelő alázat megnyilvánulása ez az írás is. Az öku-

mené nem vágyalom nála, hanem életforma, gyakorlat és hitvallás. A recenziens őszintén irigylő Béres Tamást és Kodácsy Tamást, hogy egy ilyen éleslátású és nagyformátumú professzor beszélgetőpartnerei lehettek ebben a kötetben.

Az ötödik blokk: „A tradíció szerepe az egyház életében és a teológiában” először Török Csaba katolikus teológus tanulmányát közli, aki 2016-ban *Írás és hagyomány* címen már könyvet jelentett meg a kérdéstről. A recenziens már a konferencia előadásán lenyűgözte a szerző elkápráztató tudása, s a *Dei Verbum* megszövegezéséről kulisszatitkokat is sejtető informáltsága. Az előadáshoz méltó korreferátumok hangoztak el az evangélikus emeritus professzor Reuss András részéről, aki sokat merített Gerhard Ebeling *Tradition* című 1960-as RGG tanulmányából; másrészt Szűcs Ferenc református emeritus professzor részéről, aki Kálvin írásait, a II. Helvét hitvallást és Pákozdy László Márton egy fontos tanulmányát idézte.

A következő (hatodik) téma az „Ige és a szentség viszonya”. Szabó Lajos evangélikus professzor részint Luther írásaira utalt, részint arra mutatott rá, hogy az evangélikus gyakorlatban is egyre inkább teret hódít a „kétfókuszú” istentisztelet: az ighirdetésen túl a az úrvacsora gyakorlata is már sok helyen része az istentiszteletnek. Békési Sándor református és Dolhai Lajos katolikus teológus is a hitvallásos elkötelezettség és az ökumenikus nyitottság szellemében szóltak hozzá szakszerűen a *verbum* és a *sacramentum* nagy témájához.

Az utolsó — legmerészebb — témakör „Az egyházi hivatal értelmezése” volt. Zamfir Korinna kolozsvári katolikus teológusnő előadása ennek megfelelően egyszerre volt pazar szakmai apparátust felvonultató tanulmány és bátor megfontolásokat javasoló indítvány. Rámutatott, hogy „az a nézet, miszerint a protestáns egyházi szolgálat érvénytelen, nem számol sem az egyházi szolgálat kialakulásának és a teológiai értelmezésének történeti alakulásával, sem a reformátorok álláspontjának kontextuális értelmezésével, sem az ökumenikus párbeszéd eredményeivel”. (245.) Fontos megállapítása, hogy „az ordináció rítusát illetően konszenzus van katolikusok, evangélikusok és reformátusok között. A jel hatása tekintetében a lutheránus álláspont közelebb áll a katolikushoz: az epiklészisz és a kézrátétel nemcsak emlékeztet a Szentlélek ajándékaira, hanem közvetíti is azokat. E konszenzus odavezetett, hogy az evangélikus teológia már nem veti el lényegileg az ordináció szakralitását.” (272.) A szerző úgy véli, hogy katolikus szempontból a a protestáns egyházi szolgálat a szentségi jel tekintetében formailag hiányos, de nem tekinthető érvénytelennek. Gaál Sándor református teológus a korreferátumában arra utalt,

hogy az egyház küldetéses nép, s a „hivatal tartalmát az Evangélium adja, szabja meg, és nem fordítva”. Béres Tamás hozzászólása az evangélikus szempontú egyházi hivatalértelmezésről szól, s a *Szembenállástól a közösségig* című dokumentum ide tartozó „Öt ökumenikus felszólítás” említésén túl idézi a németországi katolikus és protestáns vezető püspökök programját, amely *Az emlékezet gyógyítása — Jézus Krisztus megvallása (Erinnerung heilen — Jesus Christus bezeugen. Ein gemeinsames Wort zum Jahr 2017. Hannover, 2016)* címet viseli. Fazekas László rövid reflexiója az ökumenikus párbeszédet mint az ajándékok cseréjét méltatja. A kötetet Szuromi Szabolcs Anzelm közleménye zárja, amely ezt a címet viseli: *Megalapozott-e az egyházban létező jogalkotás és a saját belső szakrális jogrend léte?*

Nemcsak a szerkesztők nevezték joggal „hazai egyháztörténeti eseménynek” ezt a három napos kollokviumot, de a kötet is egyháztörténeti mérföldkő a hazai teológiai irodalomban. Egyedül a szerzők rövid bemutatását hiányoljuk az egyébként szakszerűen szerkesztett kötet végéről.

A kötet alapos tanulmányozását mindenki figyelmébe ajánljuk. Ha a reformáció, mint a recenzió elején írtuk, elsősorban teológiai esemény volt, a reformációt foglalkoztató kérdések mai közös és rendszeres újragondolása az egyetemes (amit lehet katolikusnak is mondani) egyház számára sürgető feladat. Szép példája ez az alulról jövő, evangéliumi ökumenének. Az egyes tanulmányok olvasásakor újra és újra átélhetjük, hogy ugyanannak a kétezer éven átívelő kórusnak a tagjai vagyunk, még ha más-más szólamban is énekeltük a Bárány énekét. (Szerk. Puskás Attila – Perendy László – Hoványi Márton. *Varia theologica 9. Szent István Társulat, Budapest, 2018*)

FABINY TIBOR

EGY EGYHÁZTÖRTÉNETI ESEMÉNYRŐL

A reformáció 500 éves jubileuma 2017-ben világszerte számos egyházi rendezvényre adott alkalmat. Érthető, hogy a legtöbb esemény Németországban, azon belül is a „Luther-városokban” zajlott, az evangélikus egyházak rendezésében, és főleg Luther Márton személyét állította középpontba. Látványos kiállítások, társadalmi rendezvények, istentiszteletek, tudományos konferenciák követték egymást az esztendő során. Számos tudományos és népszerűsítő kiadvány látott napvilágot. A magyarországi megemlékezések — természetesen szerényebb körülmények között — hasonló szellemben folytak, bár nálunk inkább a reformáció 500 éves jubileuma állt előtérben, illetve a magyar református egyház 450 éves fennállása, s talán kevésbé Luther Márton alakja.